

*О.О. Абакумова,
здобувач кафедри філософії,
НТУУ «КПІ»*

ГУМАНІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ

Проблема гуманізації освіти, а через неї і суспільства в цілому, висувається в XXI столітті як одна з найактуальніших для розвитку освітньої теорії і практики. Це цілком зрозуміло. Адже сучасний стан суспільного розвитку характеризується цілою низкою соціальних трансформацій. Процеси інформатизації і глобалізації, впливаючи на всі сфери суспільного життя, змінюють уклад життя, світогляд людей, систему суспільних та індивідуальних цінностей, формують нові взаємовідносини між людиною та світом, зумовлюють зміну вимог до кожного члена суспільства як особистості та працівника: до рівня його освіченості, професійної компетентності, технологічної й інформаційної культури.

Свого часу відомий німецький педагог і теоретик освіти Фрідріх Фребель зазначав, що існують епохи, коли освіта стає в центр суспільного інтересу. Безперечно, ми живемо саме в таку епоху і покладаємо на освіту великі надії. Сьогодні багато філософів освіти констатують, що для ефективної відповіді на історичні виклики XXI століття освіти необхідна зміна філософських світоглядних настанов, опрацювання нової філософії освіти, спрямованої на людину, її розвиток, задоволення її інтересів і потреб. І хоча питання про пріоритети розвитку освіти за сучасних умов та в більш віддаленій перспективі є далеко не однозначним і викликає нині жваві дискусії, беззаперечним є те, що нова освітня філософія, а відтак і новітні освітнянські практики, мають спиратися на ідеали справжнього гуманізму, поваги до кожної людини, до особливостей її соціального та індивідуального буття, внутрішнього світу, життєвих цілей тощо.

У контексті гуманізації дослідницький інтерес автора викликає дистанційна освіта, яка протягом останніх десятиріч є невід'ємним явищем освітньої та інформаційної культури багатьох

країн світу. Привертає увагу той факт, що цей феномен зазвичай пов'язують не з культурністю і освіченістю людини, багатогранністю її діяльності, а з бурхливим розвитком комп'ютерних, інформаційних та комунікаційних технологій, глобальних інформаційних мереж, засобів телекомунікації та Інтернету. Його розглядають дещо інструментально – як комунікативний засіб доби інформаційної революції, що стала можливою завдяки таким чинникам, як поява цифрових способів обробки інформації; розвиток електроніки і супутникових технологій зв'язку; розробка інформаційних мережевих технологій, створення Інтернету та ін. Не людина опиняється в центрі уваги дослідників, а величезні обсяги інформації, які можливо нагромаджувати й передавати в будь-які куточки світу з колосальними швидкостями та з дуже низькими затратами. Ці технічні процеси немовби затуляють те, що йдеться про освіту, яка є соціальним інститутом відтворення і творення людини і суспільства. Важливо усвідомити, що дистанційну освіту визначає не стільки використання мультимедійних засобів, комп'ютерів та Інтернету, скільки ті можливості та перспективи, які вона відкриває для прогресу людини, розвитку її особистості та здатності до творчості. Осмислення даного феномену, його місця і ролі в освітніх стратегіях, адекватне усвідомлення його суті потребує широкого спектра досліджень, у тому числі – філософської рефлексії щодо гуманістичної сутності дистанційної освіти як освіти XXI століття.

Аналіз літературних джерел та наукових праць засвідчує, що методичні, дидактичні, психолого-педагогічні, організаційні, технологічні аспекти дистанційної освіти відображено у публікаціях достатньо повно (їхні автори – О. Андрєєв, Л. Бірюкова, А. Бухарова, Т. Вороніна, О. Густир, В. Жулкевська, М. Євдокимов, В. Іванова, В. Кінелєв, В. Лібін-Леван, М. Монахов, В. Овсянников, В. Солдаткін, Є. Полат, П. Стефаненко, Г. Татарчук, В. Тихоміров, А. Шабанов та ін.). Зокрема, дистанційну освіту як перспективний шлях розв'язання сучасних проблем розвитку освітньої діяльності досліджують такі вітчизняні науковці: В. Биков, В. Данильченко, Н. Дементієвська, К. Корсак, В. Кравець, В. Кремень, В. Кухаренко, Н. Морзе, О. Рибалко, М. Савченко, Н. Сиротенко, Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, В. Хаскін та ін. Філософські питання дистанційної освіти розглядаються лише в окремих працях деяких українських авторів, серед них – А. Кузнецов, С. Сисоєва, Б. Шуневич, С. Якименко та ін.

Відаючи належне науковим розвідкам попередників, констату-

емо, що більшість досліджень мають прикладний характер і задовольняють вузькі потреби безпосередньої практики організації та впровадження дистанційної освіти. Філософське осмислення її сутності, теоретико-методологічних засад і гуманістичного освітнього потенціалу здійснено не повною мірою і потребує додаткової уваги.

Метою даної статті є розкриття гуманістичного потенціалу дистанційної освіти як об'єктивного феномену сучасної освітньої сфери. Теоретично усвідомити, що дистанційна освіта надає нові можливості для розвитку особистості, тобто для розв'язання пріоритетного завдання освіти, здійснення її сутнісного призначення, уможливлене практичне здійснення цього завдання.

Традиційно філософи розглядають гуманізм (від лат. *humanus* – людський, людяний) як світогляд, у центрі якого – ідея людини як найвищої суспільної цінності, її право на свободу, необмежений розвиток, самореалізацію своїх здібностей і талантів [5, 113]. Освітнє здійснення цих ідей полягає у спрямованості навчальних і виховних практик до людини, у створенні максимально сприятливих умов для оволодіння нею соціально нагромадженим досвідом, наукою і культурою для опанування обраної професії, а також для розвитку та прояву творчої індивідуальності, високих громадянських, моральних, інтелектуальних якостей, які б забезпечували соціальну захищеність і комфортне існування.

Визнання цінності людини як особистості, її права на свободу, щастя, вільний розвиток і прояв своїх здібностей, утвердження її блага як критерію оцінювання діяльності соціальних інститутів, визнання рівності, справедливості, людяності нормою суспільних відносин між людьми – ці гуманістичні постулати інтегровані в принципи освіти України. Дистанційна освіта відкриває нові можливості для здійснення названих принципів.

Саме з таких позицій звернемо увагу на визначальні, на наш погляд, сутнісно-атрибутивні характеристики дистанційної освіти, які роблять її гуманістично спрямованою.

Засадничою щодо основ теорії та практики дистанційної освіти є ідея «відкритої освіти» [3, 24]. Ідеал відкритого, необмеженого доступу до освіти всіх і кожного філософи проголошували здавна. Проте лише сучасний розвиток інформаційних та комунікаційних технологій створив засоби для втілення його в життя. Йдеться насамперед про подолання простору та часу, неможливе для традиційної очної освіти (вимога відвідування занять у певному місці, в

призначений час). Сьогодні дистанційні технології дають змогу викладачам і студентам взаємодіяти на відстані, забезпечуючи інтерактивну комунікацію між ними в будь-який час з будь-якої точки планети. Долаються просторово-часові обмеження і вивільнюється час, який є багатством тою мірою, якою він сприяє цілісному, гармонійному розвитку кожної без винятку особистості, тобто її справжній творчості.

Дистанційна освіта спрямована на повнішу реалізацію рівності прав і можливостей у доступі до всіх видів, форм і рівнів освіти. В перспективі вона може стати загальнодоступною і забезпечити рівність умов для розвитку всіх здібностей і таланту кожної людини. Такі чинники, як стан здоров'я, місце проживання, соціальний статус або вік, не мають значення. Відтак згладжуються соціальні межі та надаються можливості здобути освіту всім і кожному. Для кожної людини розширюються можливості вибору оптимальних – за умовами життя, психофізіологічними особливостями і соціальним статусом – форм реалізації конституційного права на здобуття якісної освіти.

В усьому світі існують соціальні групи осіб з особливими освітніми потребами. Мова йде не лише про людей з фізичними вадами. Це й контингент спеціальних установ (наприклад, пенітенціарної системи), пенсіонери, жінки, що виховують маленьких дітей, та ін. Тобто всі ті громадяни, хто за своїми фізичними чи медичними, а також соціальними обмеженнями, життєвими обставинами не може навчатися в традиційних освітніх установах. До цих категорій належить також молодь, яка не може одержати високоякісну освіту в традиційній системі освіти через обмеженість пропускнуої спроможності останньої, необхідність суміщення навчання з роботою, географічну віддаленість від обласних центрів і престижних навчальних закладів. Дистанційна освіта надає таким людям чи не єдину змогу набути нового суспільного досвіду, знань, умінь, навичків, збагатити свій духовний світ і в перспективі змінити свій спосіб життя.

Ще один аспект відкритості та доступності дистанційної освіти полягає в тому, що комп'ютерні технології та Інтернет відкрили вільний доступ до найрізноманітнішої інформації у всесвітній мережі, фактично трансформували освітнє середовище: знання сьогодні мігрують з книжкових полиць у бібліотеках та з локальних комп'ютерів у навчальних класах до всесвітньої мережі. І в цій

глобальній аудиторії вони стають доступними кожному користувачу в будь-який час з будь-якої точки планети.

Викладачі і студенти усього світу спільними зусиллями сьогодні будують відкритий навчальний простір, освітнє середовище, що є потенційно необмеженим за обсягом ресурсів, які можуть бути застосовані в освітньому процесі. Новий рух відкритої освіти поєднав усталену традицію обміну ідеями між освітянами та інтерактивну культуру співпраці в Інтернеті. На переконання Джона Сілі Брауна, одного з провідних фахівців у сфері теорії і практики відкритої освіти, «за цифрової доби основою самоорганізації спільнот є Інтернет, який створює глобальну «платформу», що величезною мірою розширює доступ до всіх ресурсів, зокрема і до традиційних, і нових навчальних матеріалів. Інтернет також сприяє розвитку нової культури обміну, яка майже без обмежень допускає користування знаннями і участь у їх творенні» [2, 15]. Це – дуже важливий параметр дистанційної освіти, адже «життя людини, людей і суспільства – це завжди обмін, соціальна взаємодія. В якій би сфері соціального буття ця взаємодія не здійснювалась – це завжди обмін. Безпосередній і опосередкований. Речами, ідеями, почуттями, людьми. Економічний, політичний, педагогічний, науковий, екологічний, медичний, технологічний, культурний, будь-який. Обмін – це є продукування вищого надбання культури – спільності. А отже – особистості» [4, 98].

Практичні наслідки очевидні: доступні, якісні, адекватні освітні та навчальні можливості відкривають шлях для актуалізації освітнього потенціалу мільйонам людей з усього світу. Нові види Інтернет-ресурсів – соціальні мережі, блоги, вікі та віртуальні спільноти – дають змогу людям зі спільними інтересами знаходити одне одного, обмінюватися думками і працювати разом. Уможливорюються взаємне навчання, взаємна освіта, через спілкування і через взаємодію, спрямовану на вирішення певних проблем, виникає спільне розуміння. Найважливіший аспект такого взаємного навчання полягає в тому, щоб не тільки «навчатися чогось», а й «навчатися бути» повноцінним і повноправним учасником у чомусь. Цим створюються сприятливі умови для активної пізнавальної і творчої діяльності тих, хто навчається, для свободи наукового пошуку і думки, для самовираження та самотворення через знання з метою якнайповнішого самоздійснення. Тобто головне досягнення полягає не в доступі до інформації, а в доступі до людей, у культурі

вільного обміну і колективної роботи з різноманітними матеріалами. Адже діяльність є взаємодія з участю суб'єктивного фактора, ...взаємодія, що має цілевідповідний (доцільний) характер. Суб'єктом доцільності можуть бути «один», «багато» і «всі» [4, 87].

Гуманізм і демократизм дистанційної освіти виражаються також у відкритому індивідуальному плануванні навчання. Суть його полягає в тому, що студентам надається можливість самостійно сформувати з набору незалежних курсів-модулів індивідуальну навчальну програму, обрати власну освітню траєкторію, яка б якнайповніше відповідала особистісним освітнім та професійним інтересам, потребам, цілям, вимогам. Крім того, завдяки визнанню навчальної діяльності як невід'ємної складової способу життя людини в будь-якому віці, дистанційна освіта надає студенту практичну можливість навчатися, обираючи час, місце й темп навчання з урахуванням власних спромож, потреб, здібностей, психофізіологічних особливостей тощо. Від дистанційного студента не вимагають завершення жорсткої єдиної навчальної програми протягом певного відтинку часу – він самостійно вирішує, скільки курсів здатен опанувати паралельно, не змінюючи обраного ритму життя чи графіку роботи, тобто, не покидаючи зони особистісного комфорту.

Динамізм, притаманний сучасній цивілізації, потребує створення таких умов, за яких людина мала б можливість навчатися постійно: вдосконалювати свою освіту, підвищувати професійний рівень, оволодівати новими спеціальностями. Сьогодні виявляється стійка тенденція збільшення частки студентів, що поєднують навчання з трудовою діяльністю [1, 5]. На переконання автора, дистанційна освіта органічно вписується в загальну політику забезпечення можливостей безперервної і паралельної освіти, розширюючи коло потенційних студентів: здобути освіту в такий спосіб можуть жителі сільської місцевості чи регіонів, віддалених від вузівських центрів; представники професій, пов'язаних із мобільністю місця роботи; студенти, які хочуть паралельно здобувати освіту різних напрямів; військовослужбовці; керівники різного рівня або бізнесмени, які не мають можливості перервати свою основну роботу, іноземні громадяни та ін. Отже, дистанційну освіту можна розглядати як соціальну практику, яка відкриває нові перспективи для поширення знань та виступає основою професійної та соціальної мобільності особистості.

З огляду на це дистанційна освіта є справді масовою. Кількість

дистанційних студентів не є чітко визначеним параметром. Будь-яка їх чисельність може мати доступ до багатьох джерел та великого обсягу навчальної інформації, а також одночасно спілкуватися один з одним і з викладачем через засоби інформаційних технологій. Є змога залучити до навчання іноземних студентів і здобути освіту за кордоном. Реалізується взаємозв'язок з освітою інших країн. Перешкодою масовості дистанційної освіти є лише явище, відоме як цифровий розрив, або цифрова нерівність [3, 57]. Це стає перешкодою й для подальшого розвитку міжнародного співробітництва у сфері дистанційної освіти. Отже, нагальною є потреба розширення доступу до глобальних інформаційних ресурсів для значної кількості населення світу.

Гуманістичність дистанційної освіти виражається також у радикальній зміні взаємодії та взаємовідносин студента і викладача. Особливості організації навчального процесу на відстані полягають у зміщенні пріоритетів з викладання на самостійну роботу тих, хто має навчитись. Дистанційна освіта має особистісно-орієнтований характер. Викладач в ній виступає наставником, який спрямовує дії учня. Основним завданням викладача в дистанційному освітньому процесі стає: навчання студента самостійно здобувати знання й застосовувати їх на практиці, координація його навчальної діяльності, управління його самостійною роботою, організація взаємодії між студентами у навчальній спільноті, що можливо лише на засадах співробітництва. Викладач стає консультантом, який скеровує пізнавальний процес, здійснює індивідуальну корекцію курсу, підтримує прагнення студентів до знань і мотивацію до навчання на відстані. При цьому він має коригувати і свій педагогічний вплив через зворотний зв'язок. Оскільки сфера дистанційного навчання постійно поповнюється численними дослідженнями та відкриттями, то викладач виступає як науковець у інноваційній діяльності, вдосконалюванні технологій та постійному підвищенні кваліфікації.

У контексті дистанційної освіти важливі такі активні методи навчання, як: навчання у співробітництві, креативне навчання, метод проектів та ін., котрі, безперечно, стимулюють студента до самостійної наполегливої творчої роботи, спрямовують на розвиток критичного мислення, пошук знань, що дають змогу підвищити освітній процес до рівня активної соціальної співтворчості, поєднати навчання з науково-дослідницькою роботою. Пріоритет діяльнісного змісту перед інформаційним, принцип дієвих критеріїв оцінювання,

продуктивна орієнтація навчання також сприяють активізації діяльності учнів. Завдяки таким заходам, як заняття за допомогою чату, веб-форуми та телеконференції, студенти можуть підтримувати зв'язок одного з одним, ділитися ідеями і досвідом, вносити пропозиції, порушувати питання і разом шукати відповіді на них.

У підсумку зазначимо, що визначальні особливості дистанційної освіти засвідчують її гуманістичну сутність у принципово іншому, відмінному від суцього нині, підході до людини та її розвитку. Кореляція соціального та індивідуального, особистісного та суспільного, бажаного та належного, інноваційного та нормативного у навчальній діяльності; взаємодія викладача і студента на засадах співробітництва при домінантності самостійності в організації навчання; відповідність графіку і розподілу навчального часу індивідуальним, особистісним нахилам, устремлінням, бажанням, здібностям тощо; імператив самоорганізованих спільнот, колективної дії і обміну; взаємне навчання, взаємна освіта, через спілкування і через взаємодію, безперервність і різноманітність, відкритість і доступність освіти, рівність прав і можливостей – все це вимагає визнати наявність у дистанційній освіті значного гуманістичного потенціалу, який необхідно й надалі актуалізувати.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Андреев А.А.* Дистанционное обучение: сущность, технология, организация. – М., 1999. – 196 с.
2. Відкрита освіта: Колективний розвиток освіти через відкриті технології, відкритий контент і відкрите знання / За редакцією Тору Ійосі та М.С. Віджая Кумара. Передмова Джона Сілі Брауна. Переклад з англійської Андрія Іщенка та Олександра Насика. – К., 2009. – 256 с.
3. Информационные и коммуникационные технологии в дистанционном образовании : Специализированный учебный курс / пер. с англ. / Майкл Г. Мур, Уэйн Макинтош, Линда Блэк и др. – М., 2006. – 632 с.
4. *Новіков Б.В.* Творчість як спосіб здійснення гуманізму. – К., 2006. – 308 с.
5. Соціальна філософія: Короткий Енциклопедичний Словник. – Київ; Харків, 1997. – 400 с.

Абакумова О.О. Гуманістичний потенціал дистанційної освіти.

Стаття присвячена актуальній проблемі гуманізації освіти, у контексті якої дослідницький інтерес автора викликає дистанційна освіта як

об'єктивний феномен сучасної освітньої сфери. Метою є розкрити гуманістичний потенціал дистанційної освіти. Переважна увага приділяється соціально-філософському осмисленню визначальних сутнісно-атрибутивних характеристик дистанційної освіти. Автор обґрунтовує положення про те, що гуманістичний потенціал дистанційної освіти розкривається у принципово іншому, відмінному від наявного досі, підході до людини та її розвитку, а саме – в забезпеченні умов самоздійснення особистості в усіх її сутнісних та унікально-неповторних вимірах.

Ключові слова: освіта, дистанційна освіта, гуманізм, гуманізація освіти.

Абакумова Е.О. Гуманистический потенциал дистанционного образования.

Статья посвящена актуальной проблеме гуманизации образования, в контексте которой исследовательский интерес автора вызывает дистанционное образование как объективный феномен современной образовательной сферы. Цель – раскрыть гуманистический потенциал дистанционного образования. Значительное внимание уделяется социально-философскому осмыслению определяющих сущностно-атрибутивных характеристик дистанционного образования. Автор обосновывает положение о том, что гуманистический потенциал дистанционного образования раскрывается в принципиально ином, нежели существующий, подходе к человеку и его развитию, а именно – в обеспечении условий самореализации личности во всех ее сущностных и уникально-неповторимых измерениях.

Ключевые слова: образование, дистанционное образование, гуманизм, гуманизация образования.

Abakumova O.O. Humanistic potential of distance education.

This article is devoted to the up-to-date problem of humanization of education in the context of which the author's research interest is distance education as an objective phenomenon of modern educational sphere. The purpose of the article is to outline the humanistic potential of distance education. In this regard, the emphasis is upon social and philosophical understanding of the defining essential-and-attributive characteristics of distance education. The author substantiates the statement about humanistic potential of distance education, that is revealed in a fundamentally different way than previous, approach to human and its development, namely in ensuring self-fulfillment of an individuality in all its essential and unique dimensions.

Key words: education, distance education, humanism, humanizing of education.